Улас
Самчук

ОСТ

Роман
у трьох томах

II

Темнота

Харків
«ФОЛІО»
2019

ЧАСТИНА ПЕРША

I

Особливу нараду відповідальних представників партії й уряду Української Радянської Соціялістичної Республіки несподівано призначено на п'ятнадцяте січня о годині дев'ятій вечора в будинку Центрального Комітету Комуністичної Партії більшовиків України.

З центру прибув головний коментатор генеральної лінії партії, відомий і заслужений професор з Інституту Маркса-Енґельса-Леніна, Іван Сергійович Круглов, відряджений сюди Центральним Комітетом Всесоюзної Комуністичної Партії більшовиків на доручення її генерального секретаря Йосипа Вісаріоновича Сталіна.

Іван Сергійович — людина літня, низька, присадкувата, рудувата клинцем борідка оздобила його обличчя, старомодні з гострими шкелками окуляри доповнюють його зеленкаві очі, куце, обтріпане пальто і темносиній, з поплямленими відлогами, піджак творять його одяг.

Він чимсь нагадує славного всесоюзного старосту Михайла Івановича Калініна і, не зважаючи на волосся на голові, самого великого Ільїча. Велика совєтська енциклопедія першого видання каже, що Іван Сергійович «син незаможних селян-батраків Ярославської губерні» і що за участь у революційних рухах десятих років його виключено з другої кляси учительської семінарії, але в передмові до його найбільшого твору з теорії історичного матеріялізму американського видання сказано, що він син священика Ярославської губернії і що виключено його з семінарії, але не учительської, а духовної і навіть заслано на Сибір.

Так чи інак, Іван Сергійович дійсно був учнем семінарії, з ідейних причин її не скінчив, був засланцем Сибіру, без сумніву тікав звідти, як, також без сумніву був на еміграції у Швайцарії, знав близько Ільїча, співпрацював у «Іскрі», «Соціял-Демократії», «Труді» під псевдонімами: Друг, Спартак, Ізгнаннік, був автором численних праць з ділянки марксизму, брав близьку участь в жовтневій революції, щоб після стати діяльним членом багатьох партійних, громадських і наукових установ з Всесоюзною Академією Наук включно.

Простора, ясна і тепла з гербами, портретами і гаслами заля ЦК КПбУ виповнена і чекає. Григорій Іванович Петровський — всеукраїнський староста, член політбюра КПбУ; Микола Олексійович Скрипник — друг і соратник Леніна, нарком освіти УРСР, член ЦК КПбУ, кандидат ЦК ВКПб, член Академії Наук, організатор ЧК в Україні, публіцист, критик; Влас Яковлевич Чубар, Панас Петрович Любченко, І. Е. Якір, Балицький, Сухомлин, Вейцер, Порайко і інші, і інші разом з представниками науки, літератури, театру, кіна, малярства, музики, робпрофспілок, уповноважених з центру, що їх призначення навіть не всі знали.

Іван Сергійович на п'ятнадцять хвилин спізняється, опісля, в товаристві генерального секретаря КПбУ Станіслава Вікентьєвича Косіора з'являється у дверях залі, його зустрічають зливою оплесків, він спокійно займає своє місце на трибуні, його представляє всеукраїнський староста Петровський, після чого, дивлячись понад голови слухачів, він починає глухим, бубнявим голосом щось мимрити.

Зворушення й напруження надзвичайне. Слухачі з усіх сил намагаються хоч щось схопити з уст промовця, але крім першого «товариші» їм нічого не вдається впіймати і тільки згодом, по кількох хвилинах, коли в залі запанувала абсолютна тиша, мова Івана Сергійовича починає трохи прояснюватися, появляються окремі слова, уривки речень і першою пов'язаною думкою, що зірвалась з його уст і досягнула передніх рядів відповідальних діячів партії й уряду була: «...і тому, товариші, коли ми сьогодні пишемо, або вимовляємо... — І він нашкрябав на чорній дошці, що йому була заздалегідь приставлена, кілька закарлючок, які мали

значити цифру 1928, — рік, то це для нас тепер не що інше, як, так би сказати, певна умовність, що з нею ми покликані історичною закономірністю звести нещадну боротьбу в ім'я прогресу, щастя й добробуту всього людства на земній кулі, аж до повної нашої перемоги».

І тільки висловивши це, вже цілком виразне й зрозуміле речення, промовець починає входити у свою ролю. Все більше і більше ясности, гнучкости, логіки. Навіть його, аж надто спочатку академічна дикція голосу, починає набирати аґресивної виразности трибуна, хвилюючої надхненности апостола, патетичної яснозорости оракула. Так. Людство на плянеті аж до цього часу, не що інше, як безладна отара овець. Два мільярди років пішло, можна сказати, з димом. Війни, боги, релігії, рабство. Великі і малі, сильні і слабі, багаті і бідні. І хаос! Безмежний хаос! І безконечна безвиглядність.

— Чим жила вся та їх славетна доба християнства? — надхненно питав промовець. — Вірою! — відповів він сам собі. — Вірою в що? — знов питання. — Вірою в того всемогутнього, всезнаючого, вездесущого діда, що поруч людоподібних Адамів, сотворив і бліх, і повій, і голод, і пранці, і горілку і навіть американських ґанґстерів, — з убійчою іронією відповідає промовець. І щоб довести, що це не жарт, промовець негайно додає: — Їх філософ Геґель у відомій своїй «Філософії історії» дослівно так і каже: «Тим добром, тим Розумом в його конкретному... — зверніть увагу, товариші, — конкретному!.. уявленні є Бог. Бог керує світом. Змістом його керівництва, виконанням його дійового пляну і є світова історія...»

Іронічно-поблажливі усмішки з'явилися на обличчях слухачів. Професор, невмолимо певний, перечікує її ефект і голосом, повним зрозуміння людської недосконалосте, продовжує:

— Ми, товариші, на місце того Бога, ставимо науку. Що таке наука? Наука — це функція діяння людського розуму, що дозволяє нам пізнавати явища в їх первопричинах. І не ідеалістичні марення про якусь незнану вищу силу, а рухлива матерія — ось що є світ! — з натиском на «рухливу матерію», вигукнув професор. — І щоб зрозуміти всі ті складні

явища життя, треба наперед збагнути їх в їх появі, в їх русі, в їх еволюції і в їх занику, а не покликатися на «сім днів творення», і на цьому зупинитися.

Рясні оплески виповнили весь простір залі. Перечекавши їх, професор змінив напрям і полинув у віки минулого. До давніх Вавилону й Єгипту з їх Ваалами й Озірісами, до менше давніх Греції і Риму з їх тиранами, богами, рабством, до Европейського середньовіччя з темнотою, забобонами, інквізиціями, до пізніших часів Европи з її февдалізмом і нарешті добрів до Англії й Франції нашого часу з їх капіталізмом. Нічого не зустрів він на своєму довгому шляху гідного признання розумної людини. Весь той минулий світ був фатально недосконалий і вимагав він основної, рішучої, ґрунтовної перебудови.

— Точка. Ясно. Зрозуміло.

І довівши це, і витерши на своєму чолі піт, професор перейшов до другої половини своєї промови.

— Товариші! — промовив він з виразом пророчої переконливости. — Саме цю мету і поставила перед собою наша велика жовтнева революція і саме тут насувається чергове питання: чи вона ту свою мету виконала? Щоб відповісти на це питання, я пригадав собі один анекдот. Відомий великий авантюрник Наполеон, після однієї кампанії в Італії, здається, 26 квітня 1796 року, говорив до своїх солдат таке: «Солдати! Ви за п'ятнадцять днів мали шість перемог, захопили двадцять один прапор, п'ятдесят п'ять гармат, десять фортець, п'ятнадцять тисяч полонених, десять тисяч ранили або вбили, оволоділи найбільшою частиною П'ємонту... Але... Солдати! Ви не зробили нічого!.. Бо ви не докінчили свого діла!» Це саме можна сказати і нам, товариші. Ми повалили царат, вирвали з корінням буржуазію і поміщицтво, розгромили контрреволюцію! Але, товариші, ми не зробили нічого, бо ми не докінчили свого діла.

Напруження доходить до свого верха. Падали слова епохального значення. Надійшов час повної розплати з минувшиною. Промовець вже не мимрить, а рубає, б'є, громить.

— Ми, товариші, — казав він, — робили революцію не для того, щоб сьогодні наші панове непмани могли далі за нашими спинами набивати собі кишені, а різна куркульня далі експлуатувати бідний народ! Де, питаємо, комунізм, єдність пролетаріяту всього світу, панування працюючих? То ж, здається, якраз за це ми йшли на барикади, на вигнання, на смерть. Ленін сказав: час повного краху капіталізму і повного переходу до комунізму настати мусить, і він вже, товариші, настав! Партія своє слово вже сказала! Останній, п'ятнадцятий з'їзд ВКПб постановив: розгорнути всебічно підготовку для реалізації повної колективізації сільського господарства всіма силами нашої партії і нашої пролетарської держави. Що це, товариші, значить? А це значить, що непу кінець! Що велика епоха комунізму починається! Перед нами час твердої праці, але перед нами також час вільної праці, час щастя, миру і повного добробуту!

Слухачі від напруження німіють. Промовець широко розгортає плян роботи, подає рецепти, вказує на головні труднощі і дає вказівки, як ті труднощі перемагати. Могутнім «ура партії, урядові, Сталіну» закінчує промовець свою промову. Загальним зривом Інтернаціоналу кінчається нарада.

А згодом, геть згодом, морозною Сумською вулицею обережно, ніби воно везе якусь рідину, бігло мале, старомодне, фірми Форда, темного кольору, авто. Місто, непорушне, спокійне. Над ним втикана зорями височінь неба.

Авто фірми Форда підкотилося під високу, шестиповерхову будову з назвою «Інтернаціонал», що на площі Дзержинського, з нього випхався невеличкий чоловічок і пішов сходами вгору, лишаючи за собою лише плямку тіні. За деякий час чоловічок вже сидів у малій, довгастій кімнаті на білому залізному ліжку і обережно скидав із своїх ніг зашлапане взуття. Робив це механічно, байдуже, щось при тому мимрив, мружив очі. Показалися покоцюрблені ноги у жовтавих, вовняних з порваними носками, шкарпетках, виглянули пальці з необрізаними нігтями. Ще мить, ще кілька рухів, звуків, і чоловічок скромно лежить горілиць, прикритий шорстким, сірим, вояцьким покривалом. Іван Сергійович Круглов. Він відпочиває. Спить.